

Kétszázötven éves a vásárhelyi gimnázium

Harmadfél évszázada, hogy az első szubszkribált ötödik szintaxista osztályba járó diákok — név szerint Füredi István és Szederkényi György — aláírták a vásárhelyi gimnázium törvénykönyvét. Nem mintha korábban már (legalább százötven esztendőn át) a református egyház Vásárhelyen a lelkész mellett nem alkalmazott volna rektort is — a török hódoltság viszonyai miatt zaklatott kezdetek után 1657-től kezdődően folyamatosan olvasható a debreceni kollégium anyakönyveiben, kit küldtek le a vásárhelyi partikulába —, 1723. január 15-e mégis legjelentősebb dátuma az iskolatörténetnek: ekkortól számítható a kisiskolából felnövő önálló és középfokú tanintézet léte és működése. Az első törvénykönyv három nyelvről: a latin, a görög és a héber, valamint a logika, a filozófia, a retorika és a teológia tanulását teszi kötelezővé. Azóta Csongrád megye e legősibb művelődési intézményében legalább hatezer diák végezte tanulmányait. A „felezési idő” 1945: a fölszabadulás óta, a kulturális forradalom megszabta gyorsulással, csaknem annyian, mint előtte. S hogy ez nem pusztán időtöltés volt az iskola falai között, minőségi eredmények bizonyítják; a gimnázium volt tanulóinak szellemi emelkedése: tíz egyetemi tanári kinevezés és hét Kossuth-díj.

Az iskola története — mint a régi református kollégiumoké — három szakaszra tagolható. Az első 1850-ig, az ún. Entwurf közzétételéig tart; valamennyi tárgyat — a két retorikai, a poétikai, a két szintaxista, a grammatikai és a filozófiai: összesen hét osztályban — az évenként cserélődő rektor tanítja, a tananyagot a teológia, a módszert a grammatizálás hatja át. Az Entwurf, bár németesítő szándékú s az iskolai autonómia csorbításával a tiltakozás szenvedélyeit korbácsolja föl, az oktatás polgári forradalmát jelenti, legalábbis hatásában. Bevezeti az osztályonként tagolt szakrendszerű oktatást; megköveteli a személyi és tárgyi feltételek korszerűsítését: főgimnáziumonként legalább tizenkét képesített szaktanár alkalmazását, az igazgató huzamos időre történő kinevezését, megfelelő iskolaépület, tápintézet, szemléltetőszertárak létesítését. A gimnázium így kialakuló struktúrájában korszaknyitó változást majd csak 1948 — az iskolák államosítása jelent. A művelődési monopóliumok megszűntével a középiskola ekkor válik népiskolává, szellemét a marxizmus—leninizmus ideológiája határozza meg, s szerves kapcsolatot épít ki a gyakorlati élettel.

A krónika adatainál azonban fontosabb a — közvetlenül vagy közvetve ma is hasznosítható — tanulságokra figyelni. Tán a legszembetűnőbb: a régi gimnázium, legalábbis a kisvárosban, több volt mint iskola; a környezet valamennyi művelődési feladatát hordozta. Egyszerre volt múzeum és könyvtár, ismeretterjesztő fórum és zeneiskola stb. A szakosodás csak a XX. század elején következett be, s az iskola tekintélyének hanyatlásához, mert szerepe csökkenéséhez vezetett. Ennek előnyeit — a színvonal kétségtelen emelkedésében — érezzük, hátrányairól azonban — pl. a kultúra túlzott széttagolódásáról, az iskola és a társadalom ebből eredően lazuló kapcsolatairól — keveset beszélünk. E folyamatot — mely tanyán, falun még alig kezdődött el — visszacsínálni nem lehet, de az úrt, melyet okozott, be kell tölteni. Az iskola célja nemcsak az, hogy az oktatáson áthúzza a gyereket, hanem hogy az egész kultúrában megforgassa: olvasó- és tárlatlátogató, színházba és hangversenyre járó emberré formálja. Ehhez azonban a művelődésügy ésszerű integrációjára volna szükség; arra, hogy a közművelődési apparátus közösségekre — iskola, üzem, termelőszövetkezet — és ne területre épüljön, s legfontosabb működési terének az ifjúságot tekintse; hogy az iskola az összkultúra centrumába kerüljön vissza,

s kapjon pénzügyi alapokat a diákság „népművelésének” — a szakos kulturális szervezetekkel együttműködve történő — megszervezéséhez.

A nagyobb szerep szélesebb körű és konkrétabb társadalmi támogatásban fejeződött ki. A közpénzek a fönntartás költségeit is alig-alig fedezték, mégis — 1852 és 1896 között 30 000-ról 150 000 Ft-ra ötszöröződött a Bethlen Gábor Gimnázium pénzalapja. Az iskola szellemi és anyagi gazdagodásának fő forrása a tehető polgárok közadakozása volt. Divattá vált a magánkönyvtárak iskolára hagyományozása, a szertárfejlesztésre rendezett megyei bál. Így alakult ki a tanári és ifjúsági könyvtár — nyolcvan XVI. századi ritkaságot, elzevireket és aldinákat jelentős számban őrző — páratlanul gazdag, ötvenezer kötetes gyűjteménye, vagy a természetrajzi szertár százezer példányos botanikai és ötvenezer rovarból álló zoológiai készlete. Volt ennek szociális színezete is: a tanulók jutalmazására, ösztöndíjaira ajándékozott alapítványok összege 1946-os forintárfolyamon számítva megközelítette a félmilliót. A városban működő orvosok és gyógyszerek társadalmi munkában és egymást váltva vállalták, hogy igazgatói papíra ingyen kezelik a szegénysorsú tanulókat s látják el orvossággal. Vásárhely tehetősb családai térítés nélkül élelmezték a tápintézetben lakó vidéki gyerekeket. E társadalmi támogatásnak bizonyos fokig a magántulajdon volt az alapja. De nem lehetne-e olyan gyakorlatot kialakítani ma is, mely az üzemek óvodaépítésének példájára az iskolák körül ritkuló levegőt a helyi támogatás ősi-új formáival és módszereivel frissítené föl? Gyárak, gazdaságok átvállalhatnák a területükhöz tartozó iskolák mecénási segítségének szerepét, annál is inkább, mert ma a népgazdaság színvonala erősen függ az oktatás színvonalától. Nem járhatnának-e be néhány órát tartani a vállalatoktól, más intézményektől az iskolába orvosok és mérnökök, jogászok és mezőgazdák? Sok anyagi és szellemi támogatást jelenthetne, ha a régi gimnáziumok mellett létrejönnének az öregdiákok baráti körei, társaságai.

A régi református gimnáziumokban erős diák- és tanárközösségek szerveződtek. Sikerült megtalálniuk — igaz, nem négy, hanem nyolc év alatt — a családiasság és közéletiség egymást erősítő arányait; főképp azért, mert ezeknek az iskoláknak liberális közszelleme, kifelé védettséget jelentő autonómiája szabadabb mozgásteret, önállóságot biztosított embereknek és kollektíváknak, megóvott a tevékenység túlszabályozásának ártalmaitól, az öncélú fegyelmilitarizmus és tekintélyelv ridegségétől. A vallási és nacionalista nevelés — ha fékezte is, mégsem tette lehetetlenné (ellentétben a katolikus és állami gimnáziumokkal) a haladó mozgalmakba kapcsolódó energiák kibontakozását. A korszerű tájékozódás és közéleti tevékenység szép példáit vonultatja föl az iskolatörténet: 1849-ben a vizsgákat el kellett halasztani, mert a bölcsészeti osztály minden tanulója beállt a honvédseregbe; 1919-ben negyvenfős Diák Szabadcsapat alakult a gimnáziumban a proletárhaza védelmére; a harmincas években baloldali diákok megszervezték a Márciusi Front sejtjét; a Tanyai Tanulók Otthonára, a vásárhelyi Népfőiskola mozgalmára Móricz, Németh László és mások is fölfigyeltek; az ifjúság 1944-ben tiltakozó tüntetést szervezett a német megszállás ellen, a koalíciós időkben határozatban követelte az iskola államosítását. Nem tekinthető véletlennek, hogy a tanári könyvtár a századfordulón beszerezte a marxizmus klasszikusainak német nyelvű kiadásait. A szabadabb szellemet azonban nemcsak megszépítő emlékeződések; statisztikák is bizonyítják: 1867—68-ban például 275 tanulója volt a gimnáziumnak, s közülük csak 128 tartozott az iskolafenntartó (evangélikus és református) felekezethez, a többség katolikus, izraelita és görögkeleti vallású volt. De szívesen iratkoztak be erdélyi és bácskai nemzetiségi diákok is: ugyane tanévben a létszám egyötöde szerb és román anyanyelvű. A nagyvonalúság pedagógiája lehetőséget teremtett a belső — a születés és a vagyon előjogaival szembe forduló — igazságosabb szellemi értékrend kialakulásához. Igaz, a liberális közszellem néha tunyaságot is takart s — önmaga ellentétéként — elnéző volt egy-egy pedagógusi antitalentum önkényével szemben; de többnyire mégiscsak az egyéniség szabad kifejlődését szolgálta. Meg kellene hát fontolni, érdemes-e — amint ma történik — az iskolai életet agyonszabályozni, a jogász személytelenség,

a hivatalnokos rendelethalmaz nem gátolja-e az önállóság és kezdeményezőkézség kibontakozását? Így jobb volna, ha a kerettanterv csak képzési-nevelési célokat és ismeretköröket tartalmazna, s a konkrét tananyag és tanítási módszer a tanár döntéseiből alakulna ki; ha a Rendtartás — a felülről megszabott keretek között — teret adna bizonyos helyi állásfoglalásoknak; ha sok minden, ami ma központi utasításoknak van részleteiben is alávetve, a tantestületek jogkörébe kerülne. (Például a szakkörök száma és munkarendje, több változat esetén a tankönyv megválasztása, az iskolai ünnepségek tervezése, a kirándulások időtartama, a tanórán kívüli tevékenység körülhatárolása stb.) Kérdés, eredményesebb-e az oktató-nevelő munka, ha a tanár részletesen előírt és sokszor formális „munkaköri kötelezettségeket” teljesít, vagy ha — bizonyos kötelező minimumon túlmenően — maga dönthet szabad ideje (tudományos vagy ifjúságmozgalmi jellegű) fölhasználásáról. Ha az ifjúság a KISZ szervezeti autonómiája után lassan-lassan megkapja a fakultatív tantárgyak megválasztásának jogát is, nem kellene-e napirendre tűzni a tantestületek és pedagógusok önállóságának témáját; beszélni arról, hogy nem volna-e okosabb a jogi kényszer helyett inkább erkölcsi motívumokkal ösztönözni a tanári munkát? Mert a példa legáltalább annyira nevelési tényező, mint a tevékenység.

A vásárhelyi gimnázium tanári kara régen táptalaja volt a tudományos munkának. Sűrűbben éltek tudós tanáregyéniségek, mint ma; néprajzosok (Török Károly, Tálasi István), nyelvészek (Imre Sándor, O. Nagy Gábor), történészek (Hóke Lajos, Szeremlei Sámuel), irodalmárok (Fejes István, Osváth Béla), nem is szólva a pedagógia tudományának művelőiről (Futó Mihály, Imre Sándor). Ma az ilyen kvalitású tanárok inkább lektorátusokban, intézetekben, hivatalokban dolgoznak, mert a pedagógust oly magas óraszám, oly sok adminisztratív és szervezési föladat terheli, hogy minden előírásnak még a legkiválóbbja sem tud maradéktalanul eleget tenni. A leg sürgetőbb tennivalónk tán: nagy múltú, kitűnő gimnáziumainkat — kiragadva az átlagból, kedvezmények nyújtásával is — ismét a szellemi alkotómunka műhelyeivé tenni.

A szocializmus távlatainak és gondjainknak szembesítésével, a gyakori aktualizálással némiképp tán kiestem szerepemből; a krónikáiróéból éppúgy, mint a patétikus köszöntőéből. Kárpótlásul hadd nyújtsak át néhány — az iskola és a legjobb magyar irodalom egybeforrottságát példázó — dokumentumot.

DOKUMENTUMOK

MÓRICZ ZSIGMOND LEVELE SZATHMÁRY LAJOSHOZ 1940. JANUÁR 15-ÉN

Kedves Barátom,

köszönöm a cikket, felhasználom ami [!] hely kerül.

Szeretve, örömmel emlékszem a zavartalan kedves két napra s kérlek Benneteket gondozzátok a Kelet Népe ügyét.

Szeretettel

Móricz

1940. jan. 15.

*

A Kelet Népe cégjelzéses levélpapírján, kézírással. — Szathmáry Lajos: a Bethlen Gábor Gimnázium tanára, az Egétő Eszter Szilágyija. A Tanyai Tanulók Otthonának szervezője. — A cikk: Szathmáry Lajos: Intézetünk és a környező tanyavilág. A hódmezővásárhelyi református Bethlen Gábor Gimnázium 1939–40. tanévi Evkönyve. 3–9. l. Móricz idézi a Hódmezővásárhelyi jegyzetek című riportjában. Kelet Népe, 1940. febr. 15. Riportok 1936–42. 268–291. l.

*

MÓRICZ ZSIGMOND LEVELE A VÁSÁRHELYI NÉPFŐISKOLA HALLGATÓIHOZ 1941. FEBRUÁR 1-ÉN

Kedves Barátom,

köszönöm leveleteket s én is szeretettel köszöntöm a hódmezővásárhelyi Népfőiskola minden egyes tagját.

Sajnálom, hogy meghívásokra nem tudtam elmenni, de dec. 18 óta ágylakó vagyok. Ha fel is kelek belőle, utazni nem bírok.

Márton nagytiszteletű úrnak is üdvözetet küldök.

Nézem, nézem ezt a húszt aláírást, és szeretném kiolvasni belőlük a jövő magyarjának az összetett arcképét.

Fiaim, kezetekben van a jövő. De csak nagy munkával tudjátok elérni. Nem azt tanítom, hogy aprólékosan szorgalmas munkára vesztegessétek el az életet, hanem azt, hogy igyekezzetek nagy konceptiókkal foglalkozni.

Nem szabad belefúlni a sárba.

Szervezkedni.

Megkeresni s megoldani azokat a feladatokat, amelyek túlnőnek az egyén és a perc ügyei fölé.

Szövetkezni. Szabad szövetségbe, polgári, s nem állami szövetségekbe csoportosítani az erőt.

Kollektív erőket!

Az állam is csak akkor lesz igaz otthon, ha nem millió és millió egyénnel kell foglalkoznia, hanem ezer s ezer szövetkezettel oldhatja meg nemzeti feladatát.

Gondolkozni fiaim!

Szeretettel köszönt benneteket
öreg barátotok

s Szathmáry tanár urat ölelem és munkájára áldást!

Leányfalu 1941. febr. 1.

Móricz

*

A Kelet Népe cégjelzéses levélpapírján, gépirással. — Közölte a Pustták Népe 1946. 1. számában. 16. l. — Móricz 1940 januárjában részt vett a gimnázium diákbáljáján, ahol „A fejedelem tánca” című színművét diákok játszották. 1940. ápr. 13-án Németh Lászlóval föllépett az iskola Petőfi önképzőkörének irodalmi estjén. — Márton nagytiszteletű úr: Márton Árpád ótemplomi református lelkész, a gimnázium igazgatótanácsának elnöke.

*

VERES PÉTER LEVELE SZATHMÁRY LAJOSHOZ 1941. JANUÁR 17-ÉN

Kedves Barátaim!

Nagyon köszönöm a meghívást, szeretnék is elmenni, de siralmas most a vonatközlekedés. A mi vonalunkon épp most álltak le a vonatok, s gondolom, a szolnok—vásárhelyi motorok sem járnak. Már a múltkor is Szentestől autón kellett Szegedre mennem, hogy idejében megérkezzek. Ellenben mivel úgyis lesz még később is Vásárhelyen népfőiskola, majd újítsák meg a meghívást. Most új könyvemet írom, nyakig el vagyok merülve benne, s mert ez a kirándulás egyheti kikapcsolódást jelentene, nem vállalhatom. Részint azért kell igyekeznem, mert most benné vagyok az írásban, részben, mert jön a tavasz, a mezei munka, s az foglal le, aztán meg ha most készen nem lesz a könyv, akkor csak jövő télen jelenhet meg, mert könyvnap után holt szezon van a könyvekben.

Üdvözetem a fiúknak és jó munkát mindnyájuknak.

Veres Péter

*

Tollal írt kézírásos levelezőlap, keltezés a postabélyegzőről. A cím: Hódmezővásárhelyi Ref. egyház lelkeszi hivatalában Szathmáry Lajos gimn. tanár úrnak *Hódmezővásárhely*. A Népfőiskola 1941. jan. 19-én nyílt meg a gimnáziumban, s január 31-ig tartott. Meghívták rá a népi írókat, többek között Móriczot és Veres Pétert is. A könyv, melyet Veres Péter a levelében említ: az Ember és írás.

*

NÉMETH LÁSZLÓ TANÁRI MEGBÍZÁSA

M á s o l a t

A VKM 44.951/1945. IV. ü. o. számú ügyiratáról. Tárty: Németh László tanári megbízása.

A magyar irodalom művelése terén szerzett kiváló érdemeire tekintettel kivételesen hozzájárulok ahhoz, hogy az iskolafenntartó engedélyével középiskolákban magyar irodalomtörténetet taníthasson.

Budapest, 1945. október hó 8-án. A miniszter helyett Bereczky Albert s. k. államtitkár.

*

M á s o l a t

A TISZÁNTÚLI REF. EGYHÁZKERÜLET 2661. SZ. ÜGYIRATÁRÓL.

MAGYAR VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM, 4760/1946. ELN. SZÁM.

TÁRGY: NÉMETH LÁSZLÓ ÍRÓ MEGBÍZÁSA.

Tisztelettel értesítem Püspök Urat, hogy dr. Németh László író, orvos részére engedélyt adtam arra, hogy a hódmezővásárhelyi ref. gimnáziumban, eddigi működési helyén, a további intézkedésig nevelési kísérletek végzése céljából a középiskolákban előírt tárgyakat, főleg a magyar nyelvet és irodalmat, történelmet, élettant és a francia nyelvet tanítsa. Ugyanekkor megbíztam Németh Lászlót a szegedi tankerület területén lévő dolgozók iskolái megfigyelésével is. Németh László részére a gimnáziumban kifejtett működéséért heti 20 óra, a dolgozók iskoláinak megfigyeléséért heti 15 óra után járó díjnak megfelelő összegű tiszteletdíjat állapítottam meg, amit a gondozásomra bízott tárca terhére a hódmezővásárhelyi ref. gimnázium igazgatója útján utalványozok kezéhez.

BUDAPEST, 1946. AUGUSZTUS HÓ 29. KERESZTURY S. K.

A TISZÁNTÚLI REFORMÁTUS PÜSPÖK ÚRNAK, DEBRECEN.

*

NÉMETH LÁSZLÓ: A PARASZTI DOLGOZÓK ISKOLÁJÁNAK TANTERVE

Magyar. Az alsó négy osztályban a latinnal, a felső négy osztályban pedig a történelemmel tanítható párhuzamosan. A latinhoz szükséges nyelvtani alapfogalmakat a magyar nyújtja; a magyar nyelvű olvasmányokat egy ókori olvasókönyv kerekíti ki. A közös magyar—latin nyelvtan tanítása így történhetik. Első év: a magyar nyelvtanban hangtan, szófajok, egyszerű bővített mondat elemzése, mondatrészek. Amikor ezt átvettük, latinul tanuljuk meg előbb az alany-állítmányos, aztán a tárgyval, határozóval, jelzővel kiegészített mondatokat szerkeszteni. Második év: magyar nyelvtanban a parancsoló, óhajtó, kérdő, egyszerű mondat, összetett mondatok. Utána: ugyanez latinul. Harmadik évben: magyar szóképzés, a szókincs problémája. Aztán: az idáig tanult törzsszavak megsokszorozása képzéssel, összetétellel,

az új szókincs begyakorlása. Negyedik év: a magyar nyelv szelleme, magyar írók szövegein. Utána: latin szövegelemzések. A nyelvtanítás kezdettől összehasonlító. Egyszerre tudatosítja a magyar nyelv sajátos jellegét s a latin szövegek szellemét, nehézségeit. Olvasókönyvül ebben a négy évben a magyar—őkori olvasókönyv szolgál. Ennek az egyes részei is párhuzamosak. Az első év: a hőské, mítoszé. Magyarban: János vitéz, Toldi, Buda halála, Lúdas Matyi, Dorottyá (összekötő szöveg és részletek), latinban ugyanígy: Ilias, Odyssea (főként az istenek bemutatása), Oedipus, Aristophanes (Felhők), Aeneis (meséje s részletek). Második év: történelem. Magyarban: a magyar történelem íróink tollával (történelmi mozaikok Anonymus, Balassa, Zrínyi, Kemény Zs., Rákóczi, Móricz Zs., Jókai stb. munkáiból és összekötő szöveg). Latinban: ugyanez Herodotos, Thukydides, Livius, Caesar, Tacitus részletekből. Harmadik év: társadalmi élet. Magyarban a magyar társadalom életére és bajaira vonatkozó szemelvények Bethlen Miklóstól és Apor Pétertől a két háború közti szociográfusokig. Negyedik év: Magyarban: főként a modern irodalom és költészet. Latinban: Cicero, Plinius, Tacitus, Seneca-féle írókból könnyebb magyar részletek, élő Pompei szociális vajúadásának tükre. Az olvasókönyv [alapja] a fogalmazások egy részének is — a többi napló, levél, beszámoló a falu és az iskola életéről. A két tárgyra az összes órák 50, majd 40%-a jut. Ennek a fele nyelvtan (jórészt latin); a másik fele olvasmány (kizárólag magyar).

Az ötödik-hatodik osztályban a magyar a világtörténethez simul. Célja a középsikolában irányok és műfajok megismertetése — írói műveken. Mi erre: világirodalmi művek magyar fordítását használjuk fel. Ötödikben: főként a görög költészet s próza. Hatodikban: a középkori francia költészet, Dante, Shakespeare, Molière, Goethe, Tolsztoj (nagy írói egyéniségek).

Hetedik-nyolcadikban: a magyar irodalomtörténet csaknem teljesen összeolvasztható a magyar történelemmel. A középkoron át az irodalomtörténet — inkább csak függeléke az egyes korszakok történeti képének; a protestantizmus, ellenreformáció képében az irodalom: adja a világitást. A felvilágosodás korában megint a történetészté a szó s ő készít elő a szellemi élet váratlan kibomlására is a század végén. A hetedikben mind a két tárgyban 1795-ig, a magyar felvilágosodás eltiprásáig jutunk le. A nyolcadik osztály anyaga: a tizenkilencedik és huszadik század. Ebben az irodalom viszi a vezérszólamot. Írók, író politikusok harcolnak a ráncszoruló történelmi végzet ellen.

Latin. A latin tanítás célja: 1. nyelvtani kategóriák beoltása a tanulóba; 2. íze-lítő az ókor műveltségéből; 3. előkészület az élő nyelv (francia vagy angol) tanul-lására; 4. a nemzetközi nyelv latin szavainak a megértetése. A magyar és latin nyelv folytonos összehasonlítása fölébreszti azt a tudatot, hogy az emberi léleknek vannak nyelvtani szükségletei, amelyeket minden nyelv másképp old meg. A francia nyelvét úgy tanulja, hogy ezeket a kész rubrikákat franciául, francia nyelvtannal tölti ki.

*

Kézirattörödékek a Bethlen Gábor Gimnázium Németh László-archívumában három dol-gozatfüzetből kitépelt lapon.

*

NÉMETH LÁSZLÓ TERVEZETE A DOLGOZÓK GIMNÁZIUMÁRÓL

Az iskola célja: 18. évüket 1945-ben betöltött magántanulókkal, akiknek nem volt módjuk tanulni, az érettségit gyorsított menetben letéttetni.

Jelentkezhet minden elemi iskolát végzett dolgozó (munkás, gazda stb.), férfi vagy nő, aki estéit a gimnázium látogatására két éven át rá hajlandó szánni.

Beosztás: két csoport indul, egyik a négy középiskolát végzeteknek, a másik olyanok számára, akiknek az alsóbb fokú képzettséget is most kell megszerezniök.

Előrelátható tanulmányi idő az érettségiig: az első csoportban két év, a másodikban három. Kivételes előmenetelű tanulók esetleg ezt az időt is megrövidíthetik.

Szemeszterek: Minden év három háromhónapos szemeszterből áll. Ebbe azonban a szünetidők nem számítanak bele. Az első szemesztert házi vizsga zárja le. Ezen dől el, hogy a magántanulónak van-e értelme továbbtanulnia, hogy a rendes vagy gyorsított csoportba osszuk-e be. A második szemesztertől tehát már három csoport fenntartásáról kellene gondoskodnunk. A gyorsított tanfolyam esztendeje négy szemeszter.

Az oktatás: este öttől nyolcig tart, hétfőtől péntekig rendes tanszerű órák, szombaton meghívott előadók beszélnek, önképzőkört, bemutatásokat tartunk. Ezen a gimnázium tanulói is részt vehetnek.

Vizsgák: Az alsófokú tanfolyam hallgatói az első év végén az „általános iskola” tervbe vett tananyagából vizsgáznak (latin, algebra nincs), a felső tanfolyam hallgatói az újrendszerű V—VI., a következő évben a VII—VIII. osztályról. A végbizonyítvány az érettségivel minden tekintetben egyenlő értékű. A követelhető anyag a minimum. Terjedelme és tartalma pontosan meghatározandó.

Tantárgyak: Hogy a sok tantárgy a heti 15 órát túlságosan el ne aprózza, a középiskolai tantárgyakat nagyobb csoportban egy-egy tanár tanítja. Ilyen csoportok a felső tanfolyamon: 1. Matematika—fizika. (Az első évben algebrai műveletek, geometria, függvények, a második évben alkalmazott matematika, mechanika, fizika.) 2. Biológia (ebben tanulják meg a vegytan elemeit, a természetrajzot és az egészségtant). 3. Történet: világtörténet (művészettörténet, bölcsészet, gazdaságtörténet is), magyarságismeret (történet, irodalomtörténet, politikai földrajz). 4. Latin—francia. Első évben latin, a második évben az itt szerettek beváltása franciára (esetleg külön angol csoport). A többi tantárgyból felmentés, a vallás tanítását a hittanárak vasárnap vállalhatnák. Az óraszám: első év: matematika 4 óra, biológia 3, történet 4, latin 4; második év: matematika—fizika 5, történet 5, latin—francia 5 óra.

Az alsó tanfolyamon: 1. Magyar nyelvtan, helyesírás, fogalmazás, költői művek. 2. Földrajz—természetismeret, történet. 3. Számtan—mérten. Ezen a tanfolyamon főként azt kell tanítani, ami a későbbiekhez nélkülözhetetlen. Magyarból a helyesírás begyakorlása a fontos, s a nyelvtant kell úgy megtanítani, hogy a latinra is előkészület legyen. A világismeretben a földrajz a fontos, természetrajzot és történelmet úgyis tanul még. A számtanban: törtek, kamat, arányok, mértenből itt lehet tanítani a területet, köbtartalomszámítást, szöveget, hasonlóságot, egybevágóságot. Aki mindezt körülbelül tudja, csak az osztályai nincsenek meg, esetleg már az első szemeszter végén följebb ugorhat.

*

A Bethlen Gábor Gimnázium tanári karának 1945. okt. 9-i értekezletéről fölvevett jegyzőkönyvből. Az ülés határozata: „Tanári kar örömmel fogadja Németh László tervezetét a munkásiskolára vonatkozólag, és utasítja az igazgatót, hogy a terv megvalósítása érdekében terjessze azt fel a VKM és Püspök Úrhoz.

*

NÉMETH LÁSZLÓ: A VÁSÁRHELYI KÚTRA

Az őstörténeti kutatás ötezer évről ötszázezerre nyújtotta az embertörténetet. A megnőtt történelem legfeltűnőbb tünete: a gyorsulás; a vívmányok mind sebesebben követik egymást. A történelem korongján három nagy lökés: növénytermesztés és állattenyésztés a csiszolt kőkorszakban, az első civilizációk Egyiptomban és Sumirban, az új természettudomány a 17. században. A földművelés kiemelte az embert a vadászó-gyűjtögető életmódból, civilizációk a föld fölöslegét államokba, városokba raktározták, természettudomány s technika szövetsége egy civilizációba ölelte a föld lakosait. A világ eggyé válásának megvan a szépsége s veszélyes. Régen, ha egy civilizáció — Róma például — létfontos feladataiba belebukott, követték mások. Ha a világcivilizáció nem tudja megoldani őket, az az emberiség pusztulása lesz.

Melyek a világcivilizáció létfontos feladatai? A háború kiküszöbölése, túllakottság s éhezés közt a vészjós potenciálkülönbség csökkentése, egy harmonikus világműveltség kialakítása. A népeket egy családba fogni, az életszint aránytalanságait kiegyenlíteni, gondolkozásunkat közös filozófiával hangolni egybe: a szocializmusban kezdettől megvolt erre a törekvés. Az emberi nem kudarca: ha most kéne földadnia. A gyarmatosítás az ipar durva abroncsával egybefűzte a népeket. A felszabadulás formailag egy család tagjaivá tette őket. Otthonossá azonban csak úgy lehetnek ebben a családban, ha őseik s erényeik is megtalálják benne a helyük. Az új családtagoknak az ipari civilizáció szembeszökő vívmányai mögött a szellemet kell megismerniük, amely létrehozta őket, a régieknek az idegen külsőségek mögött a testvér emberséget.

Ahogy a reneszánsz a középkori ember mögött az ókorit, úgy értett meg a huszadik század — tudomány s művészet — a latin—görög alatt egy ősbibb emberséget. A világműveltségnek ez a tudás az alapja. Mi, magyarok, mint a nyugati műveltségbe ékelt Kelet-darab, a beilleszkedésért s önmagunkért küzdve, sokszázados agóniában készítgettük magunkban az ötvényt, amelyre a világműveltségnek is szükségére lehet. Irodalmunkban, mely mint nemzetgyógyító járt a nyugati műveltségre, Európa megőrzött fénye él, legnagyobbjainknak ugyanakkor lehetetlen volt Európa alatti mélységekre nem emlékezniük. Bartók művészete, mely kora törekvéseit s Európa legjobb hagyományait a folklór feltárt mélyrétegeivel kapcsolta össze, nemcsak a magyar zenének, a világműveltségnek is modellt adott.

A Magyar Modellnek nem szabad betűnek, kottajegynek maradnia, új társadalmunkat meghódítva, gyárak, szövetkezetek, tudományos intézetek életébe kell alakító sugallattá válnia.

A körülmények sivár szorítása nem szólhat a cél magassága ellen. Nemzeti sorunk mélységeiből, egyre világosabb, csak aspirációink s feladatvállalásunk szárnyalása tudhat kirántani. Az ifjúságnak joga, hogy az életet igényei és eszméi szerint újrafogalmazza. A halál ott kezdődik, ahol erről a jogáról tudatlanságból vagy a könnyebbet keresve lemond.

Ez a kút, melynek csobogását, érettségire menet, az őszülő Égető Eszter is hallhatta, töltsse meg a belőle ivót is Mozart zenéjével s a Magyar Alföld mélységes Európa alatti csendjével.

[1967]

*

A szöveget — Kajáry Gyula tervei nyomán diófa táblákba vésve — az író 70. születésnapján helyezték el a tanári könyvtár falában.

*

NÉMETH LÁSZLÓ BESZÉDE A BETHLEN GÁBOR GIMNÁZIUMBAN 1968. OKTÓBER 10-ÉN

Kedves Barátaim!

En negyven év alatt több pályát hagytam ott. Mint fiatal házas, egy tisztos mesterséggel kerestem a kenyeret, fogász voltam; ezt a foglalkozást azonban, melyért sokat csúfoltak, szinte irtózással csináltam, s ünnep volt, amikor abbahagyhattam. Az iskolaorvosságot már jobban szerettem — ott inkább az zavart, hogy az orvoslás egész embert kíván, s én hiába tanultam ki, nem lettem igazi orvos, úgy-hogy ettől a pályától is vidáman váltam meg, megfogadtam, hogy még injekciót sem adok soha, és most is őrizkedem, hogy akárcsak egy tanács erejéig mint orvos kontárkodjam.

Azután most három éve abbahagytam az írói pályát is. Ez nem ment könnyen, mert amit csináltam, kötelességből csináltam, és meg kellett kapnom a felmentést rá, hogy abbahagyhatom. Megkaptam, egészségi és egyéb okokból is. Azt nem mondom, hogy gondolataimat magamnak le nem jegyzem, de műveket többé nem adok

ki a kezemből. Ez sem került áldozatba, ez is inkább megkönnyebbedés volt. Azok tudják legjobban, akik író-olvasó találkozókra próbálnak kapacitálni; bár nehezen mondok ellent, nekik mindig ellentmondok.

Abbahagytam azonban még egy pályát, épp itt Vásárhelyen, amelytől nem volt ilyen könnyű a megváltás. Amikor a lánygimnázium órájáról, közel húsz éve, abban a tudatban jöttem ki, hogy én dobogóra állni nem fogok többé, akkor nemcsak a lányok sírtak az asztalra borulva, bizony énnekem is összeszorult a szívem. És azóta is, ha iskolák tájékán megyek el (mondjuk mint ma reggel, itt sétálgattam a Nép-kert körül), mindig irigylem a kollégákat, akik ezek fölé az iskolába siető gyerekek fölé kiállhatnak, és üzhetik a varázslatot, amelynek, önhitem szerint, én is mestere voltam.

Néhány éve, most már hét-nyolc, mikor a legkisebbik lányom érettségi előtt állt, az iskolájában megkértek, tartsak a gyerekeknek egy Tolsztoj-órát. Tartottam nekik egy ilyenféle teremben egyfolytában kettőt, s mondhatom, hogy egy egyetemi tanár, aki most foglalja el a tanszéket, nem készülhet akkora lelkiismeretességgel és izgalommal rá, mint én, hogy ezek előtt a nagy, akkor érettségiző lányok előtt föl tudom-e még azt a kémiai tüneményt idézni, ami óráimon annyiszor sikerült. Most azt szeretném itt néhány szóban megmagyarázni, mi az oka, hogy míg a többi foglalkozásokat olyan könnyen, sőt megkönnyebbedve hagytam abba, a tanítás mért tart fenn honvágyat bennem a késő öregkorig?

Azt hiszem, nem az az egyszerű oka, hogy amit egy közéleti ember szeretetben kaphat, azt én az iskolában kaptam meg. Az idősebbek előtt elég köztudomású, hogy írói pályám a szakadatlan gorombaságok elviselésében telt el. Azt lassan ugyan elismerték, hogy munkásságom valami helyet foglal el a szellemi életünkben, de azért még ha dicsérni akarnak is, a terjedelmét is kiszabják, mekkora legyen a dicséret, a mondatok, amelyekkel megtisztelnek, az én számomra inkább késelésnek hatnak. Ugyanakkor, amíg tanár voltam, derült tekintetek verőfényében dolgozhattam. De nem ez az ok! Az se, hogy valami nagy nevelői kedv lett volna bennem. Én a gyerekekkel órán kívül nem érintkeztem, nem próbáltam őket formálni, sőt, az a nevelői szenvedély, amit egypár nagy kortársunkban tapasztalhattam — beavatkozás a fiatalember életébe —, az én számomra inkább ellenszenves volt. Nem is ez volt a céloom a tanítással, amikor Vásárhelyre jöttem. Tulajdonképp az új szocialista iskola tananyagát szerettem volna összeállítani; sorba tanítani minden tárgyat, és megnézni, mi az a mag, amit az új világ embere használhat belőle.

És ezek voltak, a tanórák, nem a diákok, amiken én a tanítást annyira megszerettem. Egy sikerült tanóra a legcsodálatosabb dolog a számomra. Ott ülünk egy üvegharang alatt, ami elszigetel minket a világtól, és az emberi tudás egy kis részletét behúzva oda, azt mintegy vegyi laboratóriumban elégetjük, analizáljuk, és közben megtudunk valamit nemzetünk sorsáról, az egész mindenség szerkezetéről is. Mondjuk az 1848-as szabadságharc utáni idők irodalma az óra témája. Az ember elsorolja a veszteségeket: meghalt Petőfi, emigrációban van Teleki László, Pulszky Ferenc; azután hogy írja meg elborult aggyal, de föllobbant költői tehetséggel Vörösmarty az Előszót, s mit csinál a felesége által megmentett Jókai, mit csinál. Arany János, körülötte a nagykőrösi tanári kar, hogy készíti el egy polgári átalakulás programját Kemény Zsigmond. Vagyis hogy az élet különböző, szétszórt kis foltokban hogy kezd ébredezni; abból hogy szövédik össze megint a nemzet tudata, egy új kornak a munkaterve? Aki ezt megérti, visszamutathat arra, hogy ugyanez történt a XVIII. században, ugyanez a Hajnóczy-összeesküvés után, amikor a magyar irodalmat szinte kiirtották; majd aminek már mi is tanúi, majd részesei voltunk a húszas években — s evvel behozhatja az órára ennek a szerencsétlen nemzetnek a sorsát, amely az európai eszmék követésétől is csak bukásokat, kivégzéseket kapott, és ahol a szellem mégse tudott belenyugodni abba, hogy megadja magát a sorsnak, és mindig újraszülte magát.

Vagy vegytanórán vagyunk és — mondjuk — a periódusos rendszer a téma. Az ember követi, hogy a vegyészek mint találták meg már a XVIII. század végétől a

húsz első, legkisebb atomsúlyú elemet. Hogy érik be egyszerre több emberben is a gyanú, hogy talán valami rend bujkál ezeknek az elemeknek a sorrendjében, amíg végül Mendelejev fölláítja a periódusos rendszert, megtalálja az összefüggéseket, kijelöl 15 vagy 20 lyukat, amibe majd meg fognak jönni az elemek, míg végre a XX. század elején Bohr megadja az atom modelljéhez a megfejtést. Hát ha az ember ilyesmit egy órára be tud hozni, akkor az egész természet nagy talányossága és ugyanakkor a csodálatos lehetőség, hogy ezekből a talányokból valamit megérthetünk, átragad a diákokra is, és örömet szerez a tanárnak.

Szóval számomra elsősorban a tanóra volt az, aminek a varázslata fáradhatatlan munkára hajszolt. Az alatt a négy-öt év alatt, míg tanítottam, rengeteget dolgoztam, de nemcsak dolgoztam, rengeteget pazaroltam is. Ezt sokszor föl is rótták nekem! Hogy milyen méretű a pazarlás, a napokban éreztem. A magyart tanító tanárok meghívtak Debrecenbe egy kis szakmai eszmeeserére. Azt mondták, lesznek húszan, s voltak vagy háromszázan — nem is tudtam, hogy Hajdú megyében annyi magyartanár van! Közben az egyikük fölvetette, hogy mért nem adják ki az én irodalomtörténeti tanulmányaimat egy könyvben irodalomtörténet gyanánt. Egyik jobban ki van dolgozva, a másik vázlatosabb, de az egészből mégis csak kialakulna egy irodalomtörténet-féle. Az ötletet elfogadtuk, a kiadó belement, a könyv meg is fog jelenni. Ennekem csak ott jutott eszembe, hogy ezeket a tanulmányokat én még vásárhelyi tanárságom előtt írtam, és hogy azt a címet, amit a kötetnek adtunk — „Az én katedrám” —, inkább úgy kellene átfogalmazni: „Az én tanulópadom”. S akkor arra gondoltam, ha meglennének azok az órák, amiket itt pazaroltam el, ebben az iskolában, s mennyivel nagyobb tudással, készüllettel, jobban tanítottam, leheltem szerte a levegőbe — részben a tanítványok lelkesedésétől is szítva!

De a tanári pályában épp ez a gyönyörű: ez a pazarlás. Ez a legönzetlenebb pálya a világon: mert azt, hogy egy tanár mit csinál, hány mikronnyival emelte meg nemzete műveltségét, ellenőrizni nem lehet. Míg a művész mindig egy nagy perselybe, a halhatatlanságba teszi bele a filléreket, hogy aztán az idő egyszer összetörje és szétguruljon az egész, a tanár, ha igazán tanár, állandóan ajándékozza magát. És ez az ajándékozás a gyönyörű ebben a pályában!

Mért mondom ezt el? Azért, mert maguknak is vannak óráik, melyekről azt érezhetik, tanár s hallgató, hogy sikerültek. Tanulják meg értékelni, hogy egy-egy sikerült óra milyen ritka, kis remekmű. Kicsit olyan, mint a Michelangelo szobra, aki hóból faragott ki remekművet.

Kaptam, amikor ideérkeztem, egy szép csokrot, húsz szál gyönyörű szegfűt, azzal a megjegyzéssel, hogy ez a „Kecskeméti-féle szegfűk” közül való. Láttam, hogy ez csak a Bethlen gimnázium ajándéka lehet, hogy aki ezt kieszelte, ismeri az én Iskola Kakaskúton című novellámat, amit itt Vásárhelyen gondoltam el, és amiben a tanítás utópiáját akartam megírni. Abban a novellában egy különstanfolyam, amit az akkori Cseresnyés-kollégistáknak tartottam, azzal fejeződik be, hogy egy ilyen csokrot adnak át nekem, amiről csak én nem tudom, honnan kerülhetett télen ebbe az alföldi városba. Aki ezt küldte, az olvasta hát az én félbemaradt óráimat. Mi legyen az én válaszom a régi s erre a mostani csokorra? Az, hogy bár semmit nem publikálok, az elbeszéléskötetem számára befejeztem ezt a töredéknek maradt novellát vagy utópiát. Ha olvassák, látják, hogy azt a pedagógiai éroszt, tehát a tanításban és a tanulásban való gyönyört próbálja továbbadni, amelyet igazán ezek közt a falak közt ismertem meg!